

Kad nekas nav palicis tevī

Par Latvijas Nacionālā teātra izrādi "Marats/Sads" (režisori Klāvs Mellis un Rūdolfs Gediņš).

Izrādes "Marats/Sads" pamatā ir 20. gadsimta vācu rakstnieka Pētera Veisa luga "Žana Pola Marata vajāšana un slepkavība, iestudēta Šarantonas dziednīcas teātra trupā de Sada kunga vadībā". Pieteiktā vajāšana un slepkavība satura atklāsmē gan ieņem otršķirīgu lomu, jo tās kodols slēpjas iztēlotā dialogā starp divām 18. gadsimta personībām – vienu no Lielās Franču revolūcijas sejām Žanu Polu Maratu un skandālu apvīto franču rakstnieku marķīzu de Sadu. Latvijas Nacionālajā teātrī Veisa luga iestudēta saīsinātā veidolā, to pārstrādājuši izrādes režisori Klāvs Mellis un Rūdolfs Gediņš kopā ar atdzejotāju Arvi Vigulu.

Tas, ka lugas darbība risinās psihiatriskajā klīnikā, mani sākotnēji darīja bažīgu, jo režisoram piedāvā ne tikai precīzus un trāpīgus mākslinieciskās izteiksmes rīkus, bet iestudētājiem arī rada risku ieslīgt klišejās un vispārinājumos, kas var garlaikot un robežoties ar bezgaumību. Par laimi, šajā izrādē, kas caurvīta ar melno humoru, vienādojums "jucis, tātad smieklīgs" ir izlaists un izrādes veidotāji Šarantonas pacientus uzlūko ar iejūtīgu skatienu. To vēlos uzsvērt īpaši, jo vēl pavisam nesen uz skatuves un citur publiskajā telpā citādā un atšķirīgā apsmieklis tika uztverts par teju pašsaprotamu normu.

Varbūt šķiet nedaudz savādi sākt ar iejūtības izcelšanu darbā, kas hiperbolizē divu pasaules uzskatu sadursmi – nihilismu ar tā "atmaskoto" cilvēka dabas trulumu un pagrimumu, ko pārstāv Ināras Sluckas atveidotais Sads, un ideālismu

ar tā naivuma pilnajām cerībām par īsteni labu un skaistu pasauli, ko aizstāv Kārļa Reijera Marats. Tomēr aiz visa maņu pārsātinājuma, ironijas, absurda un bezcerības izrādē slēpjas tīra cilvēciskuma stīga, ko savā vienkāršībā un vientiesībā iemieso klīnikas iemītnieki.

To var saskatīt tēlveides detaļās – izrādē, ko Šarantonā iestudē Sads, nepieciešamas piecas Šarlotes Kordē un pieci Diperē, jo katrs klīnikas iemītnieks vēlas sniegt savu artavu iestudējuma tapšanā. Tāpat arī katram slimniekam izstrādāts unikāls pārvietošanās un esamības veids (pieļauju, ka Gediņa nopelns), kas visbiežāk atklāj slimībām raksturīgās izpausmes, tomēr neaizēno klīnikas iemītnieku pašizliedzīgo apņemšanos censties, cik vien spēka, lai paveiktu sev uzticēto lomu līdz galam un ļautu pašu uzvestajai izrādei ritēt uz priekšu. Līdzās Sada un Marata filozofiskajām sarunām par sabiedrības būtību atklājas ikdienišķs sadzīviskums un kopības sajūta, kas veido izrādes mugurkaulu.

Tomēr stāstīt tikai par morāli labo un negaidīti aizkustinošo "Marata/Sada" kontekstā būtu dīvaini, ņemot vērā, ka izrāde formāli funkcionē pavisam citādi. Veisa izmantotie paņēmieni nereti aprakstīti kā Bertolta Brehta episkā un Antonēna Arto Nežēlības teātra ideju krustojums. Arī iestudējums, no vienas puses, dažādos veidos rosina atsvešināties, racionāli vērot un analizēt dzirdēto, no otras – pārsteidz gan ar vizuāliem, gan ar skaniskiem akcentiem, kas ievieļ atpakaļ maņu un sajūtu pasaulē. Tomēr teju nepārtrauktās maņu blietēšanas rezultātā es vairāk paliku novērotāja un prātotāja lomā.

Viens no pārsātinājuma stūrakmeņiem ir Edgara Mākena rakstītā mūzika. Neesmu līdz galam objektīvs, jo man ar šo instrumentu bijusi desmit gadus ilga

vēsture, bet instrumentēt veselu izrādi tikai akordeonam ir briesmīga izvēle. Tomēr tieši tādēļ šajā gadījumā tā ir veiksmīga. Akordeonam ir specifisks skanējums – tas nav maigs instruments un tā pielietojums rada stereotipiskas asociācijas. Man prātā nāk bāri, franču kafejnīcas, krogi un "Origo" tunelis. To apvienojot ar sižetiski pamatotu, amatierisku akordeona spēli, kas ik pa laikam pašķīst izrādes tēlu rokās, un pareizinot ar vismaz pieciem instrumentiem, rodas muzikāls noformējums, kas robežojas ar īstēni vājprātīgu kakofoniju. Tomēr tas palīdz abstrahēties no notiekošā un meklēt nozīmi citur. Piemēram, titulvaroņu dialogi šādā situācijā kļūst par vienīgo saprāta pieturu un reizē atslodzes brīdi dzirdei.

Akordeona nepieradinātais skanējums, kas dabiski nav precīzi noskaņots, bet gan, vienkāršoti runājot, ir nedaudz šķībs, izrādē neaprobežojas tikai ar klasiskām bass-akords figūrām un nekalpo vien kā pievilcīgu muzikālo numuru pavadījums, bet arī ilustrē darbību ar pēkšņi akcentētiem klasteriem (tie rodas, nospiežot vairākas blakus esošas skaņas reizē, un skan ļoti trokšņaini), kas rod paralēles arī Nežēlības teātra iedvesmotajos pacientu saucienos un klaigās. Par spīti tembrālajam pagurumam, kas tomēr iestājas ap izrādes vidu, un dažiem nedaudz plakātiskiem un plakaniem ansambļu dziedājumiem, mūzikai piemīt sava veida ģenialitāte. Tā rada neparedzamu, kūsājošu un spirtu dzīvības enerģiju.

Līdzīgi funkcionē arī Adriāna Toma Kulpes radītais izrādes vizuālais risinājums, kurā īpaši vēlos izcelt izmantoto objektu un materiālu taktilo iedabu. Gan zaļās gļotas, kurās peldas Marats, gan Sada sasaitētā seja, gan nepārtraukti birstošās bumbiņas nav neitrāls izteiksmes līdzeklis. Tiem, līdzīgi kā akordeonam, piemīt savas asociāciju ķēdes, kas atkarīgas no katra skatītāja personīgās pieredzes un

novērojumiem, sava substance, saturs un fizikālās īpašības. Spēļu bumbiņa kļūst par daudznozīmīgu rekvizītu. Tā akcentē izrādei piemītošo spēles elementu, piemēram, ideju un varas spēli starp Sadu un Maratu, teatrālo spēli starp klīnikas iemītniekiem, un, piedodiet par klišeju, liek domāt arī par dzīvi kā spēli, tomēr tas nav viss. Vietām bumbiņas trāpīgi funkcionē kā vizuāla metafora, bet citkārt negaidītā veidā kļūst par vēl vienu audiālā kairinājuma avotu, nomainot akordeona trokšņus ar tos atsverošu dunoņu citā frekvenču zonā. Materialitāti var teju sajūst uz ādas.

Pēc intensīva pārsātinājuma un stimulu sprādziena pusotras stundas garumā pilnīgi negaidīti atskan Leona Brieža vārdi no nu jau "pārspēlētas" "Credo" dziesmas. Kad nekas nav palicis tevī, tad paliks vairs tikai prieks. Kas paliek skatītājam? Izrādes komanda nesteidzas sniegt atbildes uz izrādes izvirzīto konfliktu starp Marata sapņiem par sabiedrību, kas spēj uzņemties atbildību un tiekties pēc morāli cildenā, un Sada aizstāvēto individuālismu un iekšējo dziņu brīvību. Jēga jāmeklē pašam. Varbūt tas ir iejūtības pilnajā skatienā, ko minēju iepriekš. Ja pat psihiatriskā klīnika iecerēta kā pasaules vājprāta atspoguļojums, man tā neviļus uzvarēja izrādes ideju cīņā par uzmanību. Turklāt nevis ar tās vājprātīgumu un no tā izrietošo bezjēdzību vai pagrimumu, bet ar trauslumu, naivumu un cilvēcību. Varbūt es maldos un atbildes nemaz nav jāmeklē. Vieta refleksijai, un tas ir visai šarmanti.